

Elly & Rikkert

KRONIEK VAN EEN LEVENSREIS

HERMAN VEENHOF

Inhoud

Goed snik	6
1 Elly.	9
2 Rikkert	26
3 Amsterdam	39
4 Solo en samen	50
5 Het Hippodroom.	63
6 De A van Betuwe.	76
7 Zonsondergang in Uffelte	88
8 Paaslam Paasloo	101
9 Uit het oog	113
10 Kinderwerk	133
11 De tempelreiniging.	148
12 Een prima stel oren	162
13 Avonduis	173
14 Kindermeerwerk.	191
15 $2=1+1$	205
16 Emmy	221
17 Blijven reizen. 'On the road' met Elly & Rikkert	222
18 Met Herodes naar Carré.	238
19 Ijskristal voor een circusprinses	248
20 Dichter in Drenthe.	261
21 Cappuccino met Maria	280
22 Elly & Rikkert en de refo's.	293
23 Hiernunognamaals.	302
24 Wereldvreemd en wereldwijs	312
25 Mooi geweest	320
26 De muren van Jericho	330
27 In de Top 1008	343
Oeuvre Elly en Rikkert	349
Geraadpleegde literatuur	354
Eindnoten.	356

Goed snik

*Wie terug wil kijken, kan daar het beste even bij stilstaan;
men moet het niet doorlopend doen.*

Alles aan Elly en Rikkert Zuiderveld is ruim. Ze traden in ruim vijftig jaar ruim zeventuizend keer op, maakten ruim vijftig albums, schreven ruim dertig boeken en zijn samen ruim anderhalve eeuw oud.

In september 2020 staan Elly en Rikkert met de cd/dvd *50 jaar mooi geweest* op nummer 1 in De Nederlandse Gospel Top 10. Die wordt samengesteld door het muziekteam van Groot Nieuws Radio en is gebaseerd op airplay- en verkoopcijfers. Het doel van de lijst is om de populairste christelijke albums van het moment in kaart te brengen.

Bob Dylan komt in juni van dat jaar op nummer 1 binnen in de Nederlandse album-parade, met zijn nieuwste plaat *Rough And Rowdy Ways*. Hij is dan 79, net wat ouder dan de Zuidervelds. Vergrijzing begint aan de top.

6 Vrienden van de hitlijst waren Elly en Rikkert overigens nooit. ‘De kauwgomballenboom’ – het meezing-kinderlied met begeleiding van kazoo – bracht het op 2 oktober 1971 tot een eenmalige verschijning in de tipparade. Dat lukte nog eens met het hippielied ‘Alles is vrij’, op 13 januari 1973.

Daarvan kun je niet leven; ze hebben dus altijd opgetreden. Op 15 mei 2020 namen ze met een online concert afscheid van hun publiek. Hun afscheidstournee, het jaar ervoor begonnen, kreeg een onwelkome pauze, die van de weeromstuit een natuurlijk contrapunt werd: de coronapandemie.

Misschien had Rikkert wel een vooruitziende blik, toen hij dit op papier zette, ruim voordat het pandemonium losbarstte: ‘An en Karel zijn gevraagd, als meter en als peter. Als Karel strakjes peter is, = 1,5 m.’ Zo’n pen gaat nooit met sioen.

Rikkert Zuiderveld zal blijven schrijven. Honderden diergedichten, sonnetten en ollekebollekes liggen klaar. Er komt nog meer, zoals *Vrolijke klaagliederen*, waarin hij zijn cabarettteksten vastlegt met toetsenman,

accordeonspeler en gitarist Jan Borger, en *Sonnetten bij de tijd*, waarin Rikkert zijn gedichten op NPO Radio 1 bundelt.

Elly Zuiderveld-Nieman treedt incidenteel nog op, vaak voor goede doelen of in het programma van andere artiesten. Ook zij schrijft boeken, vooral voor kinderen of liturgisch theater. In *Aan de slag* vervolgt Elly de culinaire avonturen van een groep kinderen, die begon in *BSO aan de kook*.

Wat Elly en Rikkert in de loop der jaren is gaan kenmerken, is ontspanning. Ja, ze zijn nog steeds christen. En nee, ze hoeven niet meer zo nodig iedere keer hun bekeringsverhaal te vertellen. Maar als het om tekst en muziek gaat, dooft de vlam nooit. Die pendule tussen ontspanning en de passie van een overtuiging tikt hoorbaar in dit boek, dat hun recht wil doen in het licht van de clichés die er over hippies, ex-hippies of alweer-hippies bestaan. Het wil hen ook definitief verlossen van de mythevorming in vooral evangelische kring.

De Zuidervelds zijn niemands knecht, maar zeker ook niemands baas. In de seculiere media worden ze nog vaak in de spelonken van de Evangelische Omroep gesitueerd en in de christelijke media worden ze soms nogal opgehemeld door en ten behoeve van hun achterban.

Zelf voelen ze niets voor de rol van hippiefossiel of goeroe van de gelovigen. Ze zijn babyboomers die voor kinderen gingen zingen en schatgravers die steeds gretiger de ondiepe lagen verkenden. Zeepbellen werden parels in Gods hand, maar Elly en Rikkert was het vooral om de zwijnen te doen.

De Zuidervelds hebben binnen de christenheid hun vrijheid moeten herwinnen. Kunstvorm en boodschap staan los van elkaar, vinden ze. Kunst heeft geen doel en de vorm is vrij. Dat geldt ook voor christenen.

Met kunst kun je niet evangeliseren. Dat kan alleen met Jezus. Elly en Rikkert willen nog steeds getuigen, maar zijn niet gebonden aan de conventies van kerk of beweging.

In die zin is hun 'beking' medio jaren zeventig een te groot woord. Zowel afkerige heidenen als EO-adepten maakten daar iets eenmaligs van: het moment waarop Elly en Rikkert definitief niet of juist wel goed snik werden. In werkelijkheid is het zoeken ook na de vondst van Jezus nooit opgehouden.

Ze zijn niet veranderd, omdat zowel in de hippietijd als in hun leven met Jezus de zoektocht centraal stond: naar wat echt, origineel en creatief is. Elly en Rikkert waren al authentiek voordat die term werd uitgevonden. Ze zijn honkvast en blijven reizen. Van Niemansland tot aan de eeuwige Zuidervelden. Der jacht ontkomen.

Dit boek is geen ghostwriting, geautoriseerde biografie, laat staan een hagiografie. Kritiek is er ook. Televisiemaker en 'Noach van nu' Aad Peters vindt dat het echtpaar vooral in de evangelische achterban ten onrechte op het schild is gehesen. Dat ligt niet aan hen, maar aan de achterban. Radiomaker en schrijver Frits Spits ziet hun muziek en teksten als te zoet en te braaf. Protestzanger Armand gaf al eerder een rooksignaal: 'Ze kenden de echte vrijheid en zitten nu op de kostschool van Jezus.'

Dit boek schetst de beeldvorming over het duo, maar vooral wat ze zelf deden en dachten. Elly en Rikkert zijn van niemand en toch van iedereen. Brengers van boodschappen en kluizenaars met klankbord. Geen goeroes, wel discipelen.

Elly en Rikkert 2.0 werd een plaat met steeds meer groeven. De opvattingen zijn verdiept, het estafettestokje van de zelfspot is verlengd. Elly en Rikkert hebben hun wijsheid niet in pacht, maar te leen.

Herman Veenhof

1

Elly

Tegen de stroom in roeien is de enige manier om bij de bron te komen.

Elly en Rikkert Zuiderveld hebben drie huizen.

Het eerste is een bakhuisje, waarin alleen wat fietsen staan.

Het tweede is hun eigen woning, een verbouwd wit boerderijtje in het gebied waar Drenthe en Friesland elkaar strelen. Het uitzicht toont weidse landerijen, waarvan het coloriet per seizoen verandert. 'Een thuis met een warm hart, een houtkachel – midden in de royale woonkamer. Aan een muur hangen instrumenten, boekenkasten reiken tot het plafond en in de gang staat een vitrine met archeologische vondsten. Het is een woning in de warmrode tinten van Elly's krullen en lippen, met een tuin waar vogelaar Rikkert zich volop verwonderen kan.'¹

Het derde is het gastenverblijf. Binnen is het behaaglijk. Er staat een tafel met een groot werkblad om aan te tekenen en te schrijven en er is een zithoek, er zijn openslaande deuren naar een mooi terras. Het gastenverblijf is bijna groter dan hun eigen huis. Het tekent hun levenshouding. De bewoners geven minder om bezit dan om mensen. Daarin zijn ze nooit veel veranderd.

9

ouders

Egbertus Bernardus Nieman (Bep) 1920-2004

Antonetta Elisabeth Theodora van Grinsven (Netty) 1921-2017

Grootouders Vaderskant

Alida van der Meer (oma Aaltje) 1889-1977

Wilhelmus Adrianus Nieman (Willem) 1886-1989

Grootouders Moederskant

Adrianus van Grinsven (Janus) 1888-1961

Elisabeth van Breugel (Betty) 1889-1970

Het nut van kermis

Elly en Rikkert leven in afhankelijkheid van God en werken in eigen beheer. Als oudste dochter van een kleine zelfstandige weet Elly alles van die combinatie. Haar genen bestaan uit een Brabantse tak, de familie Van Grinsven, van moederskant, en een Hollandse, de familie Nieman, van vaderskant.

De geslachten Nieman en Van Grinsven komen overeen in twee opzichten: hun geleidelijke sociale mobiliteit en hun praktiserend rooms-katholicisme. Willem Nieman ontwikkelde zich van schoenmakersgezel tot ambtenaar bij de PTT, Janus van Grinsven van dagloner in de bouw tot aannemer bij de bouw van de gewelven van de Jozefkerk in Hilversum. Daar kwamen de vier grootouders in de jaren twintig van de vorige eeuw terecht.

10 Opa en oma Nieman trouwden in 1913 en kregen veertien kinderen. ‘De jongste zoon zou later mijn vader worden. Toen ik klein was, woonde oma Aaltje in Hilversum, bij ons om de hoek. Ik kwam er graag, want ondanks mijn strenge opa met zijn priksnor, was het een heel vrouwelijk huis met lapjes en knoopjes en felgekleurde klosjes garen in de serre. Oma liep daar rond als een kleine heilige, met een glimlach op haar gezicht. Ze werkte hard, maar ik zag het haar nooit doen. Als we gingen eten, maakte oma met een mes een kruis over het brood. Aaltje had een stil, maar groot geloof. Er is een verhaal over een pan die nooit leeg raakte. Het was in de oorlog. Er was stampot gemaakt en er schoven steeds meer mensen aan tafel. Oma bad en begon op te scheppen. De bodem van de pan kwam in zicht, maar nog niet iedereen had eten op zijn bord. Oma schepte door en door en er bleef stampot uit de pan komen ... tot ze zelf het laatste bordje nam. Een wonder! Ze zei nooit veel, maar wel het juiste. Ook over de vriendjes die ik meenam ... Als ze niets zei, wist ik genoeg. Toen ik met Rikkert aan kwam zetten, een hippie met lang haar, puntlaarzen en een zwarte cape, fluisterde ze: “Dit is een goeie.” Ze had gelijk.’²

Elly’s andere oma was kind van een ongehuwde moeder, Zwarte Net, een vervaarlijke vrouw met een zigeunerachtige uitstraling. ‘Pikzwart haar en ogen als vurige kooltjes.’ Haar dochter was de helblonde Witte Beth, oma Betty. Zij kwam als negentienjarige Janus tegen, op de kermis.

Ze trouwden en kregen acht kinderen. Twee overleden er jong, ze heetten beiden Johannes.

Bakkie thee met koffie

‘In mijn tienertijd verloor ik oma Betty uit het oog, maar toen ik rond mijn achttiende steeds meer ging zingen, ook in de studio’s in Hilversum, besloot ik bij haar te gaan wonen. Ze was toen alleen en samen was het een stuk gezelliger. Alleen had ze in die tijd de gewoonte om koffie en thee te zetten in hetzelfde potje, dat dan uren op de kachel stond. Je wist nooit wat je dronk. Op een dag kwam Rikkert op bezoek. Ook hij kreeg van haar wonderlijke brouwsel te drinken, maar hij doorstond het als een held. Oma, die voor mij allang de blozende slagersknecht van de hoek op het oog had, riep me in de keuken en sprak de gedenkwaardige woorden: “’t Is nen aorigen jongen, maar wel nen lillekerd.” Toch maar bij de “lillekerd” gebleven ...’

Bep Nieman leerde Netty van Grinsven, lid van de Katholieke Jonge Meisjes, kennen bij de Hilversumse toneelvereniging *Ars et Amicitia*. Het was voorjaar 1939. Ze zongen er samen, voerden toneelstukken op en werden verliefd. Bep is een jaar ouder dan zij. Ze kregen verkering. ‘Hij was haar reddingsboei.’

Toen werd het oorlog. ‘Mijn vader moest vechten op vliegveld Valkenburg. Hij wilde er nooit over praten. Pas na zijn tachtigste vertelde hij dat hij daar een jongen van zijn eigen leeftijd had doodgeschoten. “Ik keek hem recht in zijn ogen ... Hij had mijn vriend kunnen zijn. Maar het was hij of ik.”

Bep gehoorzaamde aan de oproep van de *Arbeitseinsatz*. Hij meldde zich voor dwangarbeid in Duitsland. Hij trouwde nog snel voor de wet met Netty op 23 juni 1943. Elly’s moeder: ‘We waren met zestien paartjes toen in Gooiland. Maar we werden wel apart afgeroepen om het jawoord te geven. Trouwen gaf zekerheid en nog meer; je kreeg geld voor je gezin wanneer je weg was.’

In augustus 1943 ging Bep Nieman op transport, met onbekende bestemming. Bij het vertrek was hij al doodziek: tbc. ‘Het was een reis van ongeveer tien uur in een trein die bestemd was voor veevervoer,

zonder water. Het was een marteling. Toen de deur eindelijk open ging, waren de meesten van ons niet in staat om de wagon te verlaten. Met een brandslang zijn we eruit gespoten, herinnert hij zich een halve eeuw later.³ Aangekomen in Knesebeck, boven Wolfsburg, lukte het hem te worden ingedeeld bij een boerencommando, door te bluffen dat hij goed is met paarden. Vel over been kwam hij na de oorlog terug naar Hilversum. Netty herkende haar man niet eens. Het huwelijk voor de kerk, in rooms-katholieke gezinnen veel belangrijker dan de sessie op het gemeentehuis, vond pas plaats op 24 juli 1945. Elly: ‘Het kerkelijk huwelijk van mijn ouders was een feestje. Er was ranja, aangelengd met een scheutje whisky, die pa van Amerikanen kreeg. En toen kwam ik, keurig na negen maanden. Ik ben van de beddenplank: van de eerste huwelijksnacht.’

Het was oudejaarsavond 2003 toen Elly een oud sigarenkistje vond. Ze was bij haar ouders. Die waren ziek en ze ruimde de boel een beetje op. ‘In het kistje zaten allemaal dingen die ik nog nooit had gezien. Een foto van mijn vaders bataljon, wat kiekjes van mijn moeder en vader als verloofd stel, andere familieleden. Veel uit de oorlogstijd is toch letterlijk weggestopt.’

Zondagskind

Alida Elisabeth Maria Nieman werd op 7 april 1946 geboren in Hilversum. Ze is de oudste van Bep en Netty. Later komen er nog vier kinderen bij: Betty, Netty, Wim en Marja.⁴

Haar ouders hadden het moeilijk. ‘Ze waren in de oorlog allebei anders geworden. Eigenlijk vonden ze elkaar als vreemden terug. Mijn vader zweeg over de oorlog. Mijn moeder was getraumatiseerd, ze was bijna doodgeschoten tijdens de hongertochten op de fiets naar het noorden. Ze was constant overspannen, moest vaak weg. “Mama gaat logeren” hoorden we dan. Dan zat ze bij de Zusters van de Stad Gods, ook in Hilversum.’

Haar vader volgde de avondschoon voor de detailhandel en haalde daar alle diploma's. Zo kon hij het winkelbedrijf in. Hij werkte als kruidenier en bakker en later als filiaalhouder van een coöperatieve winkel.

Het liep allemaal zeer matig. De pure armoede waarin eerdere geslachten Nieman leefden, was wel voorbij, maar in de tijd vlak na de oorlog was alleen schaarste er volop. En misschien was Bep Nieman wel te aardig. Als je iedereen een halfjaar op de pof laat kopen, word je daar niet rijk van. ‘Voor kinderen maakte hij gelukszakjes. Daar ging alles in wat over was. Die kostten een dubbeltje, maar mijn vader stopte er altijd voor een kwartje in. Het was niet zakelijk, maar ik herken het helemaal; als wij een nieuwe cd gemaakt hebben, geef ik er ook altijd veel te veel weg.’

Als kind speelde Elly veel in de zaak beneden, bij de bakken groene zeep en groene erwten. ‘Daarin verloren mijn ouders beiden hun trouwringen. Ze maakten er een verhaal van, dat steeds maar mooier werd.’

Twee schatten

Hoe ouder Elly zelf wordt, hoe beter ze begrijpt echt een product van ‘die twee schatten’ te zijn. ‘Ik ben de dochter van een hele lieve, trouwe, fantasierijke vader en een redelijk chaotische, maar ook lieve moeder. Ze zong veel en vertelde mooie verhaaltjes. Toch was ik een echt papa-kind.’

Bep en Netty Nieman beleefden nog gelukkige jaren in een aanleunwoning. Als hij overlijdt, in februari 2004, is zij haar anker kwijt. Ze wordt langzaam dement, woont de laatste jaren in het Carolushuis in Hilversum. Daar staat een beeld van de Moeder Gods in het souterrain. ‘Mijn moeder bad haar hele leven tot Maria. Ik zei wel eens tegen haar: “Je kunt ook direct tot Jezus bidden, hoor.” Dan zei zij: “Ja, ik ben me daar gek; dat ga ik toch niet allemaal tegen Jezus vertellen?”⁵

In *Family7 Live* vertellen Elly en haar zus Marja Comajta-Nieman over het leven met hun moeder met alzheimer. Ze heeft vrede gevonden met zichzelf, met Jezus en God. Ze biechtte zelfs, dat was een opluchting. ‘Maar ze was toen ook nog lange perioden depressief, kon haar man niet laten gaan. Ze stelde ook ongewone vragen zoals: “Heb je het telefoonnummer van God?”⁶

Netty Nieman sterft 12 december 2017, op de verjaardag van haar man.

De Elfenboom

Elly was een vrolijke peuter. Zingen is haar lust en haar leven, dan al. Haar hoge sopraan mengt zich met de lage alt van haar moeder. Erop-uit gaan is ook favoriet. Elly herinnert zich nog de lange wandelingen, vooral met haar vader en de zusjes, in het Spanderswoud, tussen Hilversum en Kortenhoef. Daar was de Elfenboom, zo'n grillige knoeperd met een wijdvertakte kruin en bovengrondse wortels. Het was een holle boom waarin kabouters en vogeltjes woonden. In het ronde, zwarte gat in de stam scholen de mooiste verhalen.⁷

Elly: 'Mijn vader was echt een bijzondere man. Hij kon verhalen vertellen als geen ander. Hij was ook streng als het om andere mensen en de natuur ging. We moesten het bos ongerept laten en ook niet-appetijtelijke mensen een hand geven, "zij zijn ook kind van God"⁸

Als je het hebt over trouw en doorzettingsvermogen, dan is hij dat. Op zijn rouwkaart stond: "Hij was de liefste en de beste" en zo voelde iedereen dat.'

14

De Wigwam

'In de tweede klas hadden we juf Westerman. Die schreef gedichten en historische verhalen. Ze stuurde mij naar de De Wigwam, dat was een radioprogramma voor kinderen van de KRO. Ik ging daar op de step naartoe en las versjes voor op de radio.'

Elly leerde snel lezen en zat meteen in de boeken. Als kind leest ze *Mariska de circusprinses*. Dat boek spreekt haar aan en komt terug in liedteksten en een albumtitel. 'Ik zag mezelf in Mariska. Zij durfde wat ik niet kon en toch dacht ik: "Eens ben ik die prinses op het paard"'. Naar de maatstaven van nu was de Mariska-serie behoorlijk fout. De boeken staan bol van het anticommunisme en de afkeer van zigeuners, die vies zijn en kinderen roven.

'Toen ik op school kwam, kon ik al lezen. Alleen was Jezus "je zus" en zo zei ik het ook hardop. De zusters vonden dat niet leuk, die begrepen niet veel van kinderfantasieën.'

Op de lagere school waren nonnen en jufs. 'De nonnen waren echte heiligen voor mij. Zo mooi gekleed, met van die prachtige gewaden waar van alles aan hing: een rozenkrans, de sleutels van de school. Vanaf

mijn kleutertijd tot ik een jaar of veertien was wilde ik wel non worden. Ik verlangde ernaar me helemaal af te zonderen, echt voor God te leven en heilig te worden.⁹

De realiteit botste natuurlijk met mijn sneeuwwitte illusie. Ik weet nog goed dat ik een keer een non uit de wc zag komen. Daar begreep ik niets van, dat hoorde niet bij een zuster.’

Bleekneusje

Net als veel andere kinderen mocht, of moest, Elly naar een vakantie-kolonie, een groot huis in Egmond aan Zee. ‘Nu is het van de Bhagwan of zoiets, maar toen heette het St. Joseph. Daar liepen we dan heen met liedjes als “Bij Sint Jozef moet je wezen, bij Sint Jozef moet je zijn”. Het pand is nu in handen van Humaniversity, een instituut dat adverteert met zelfontplooiing en oosterse wijsheid. Bleekneusjes heetten de kinderen die in de vakantiekolonie moesten aansterken. Elly schrijft een lied met die titel, het verschijnt in 1991 op de cd *Koorddanser*.

Ze is een van de geïnterviewden als het fenomeen vakantiekolonie een halve eeuw later in boekvorm wordt opgeslagen. Ze is positiever dan anderen, die het op internet als een soort hel beschrijven: ‘Toen ik weer thuis was, liep ik maanden later nog te zingen als we gingen wandelen.’¹⁰ Ze bezocht ook de Egmondse abdij, toen nog volop in bedrijf. ‘Daar werd gezongen en gebeden door broeders in lange, donkere gewaden. Dat heeft een diepe indruk op mij gemaakt. Later kwam ik er bij toeval terug, toen ik even een weekend alleen wegging, om tot mezelf te komen en teksten te schrijven; Rikkert paste op de kinderen. Opeens herkende ik de trap, de tegels. Ik werd er zo triest van, zo weemoedig; al die herinneringen kwamen boven en er was niemand, op dat moment, om het mee te delen.’

Mariaschool

De Mariaschool stond aan de Naarderstraat in Hilversum. Er zaten veel kinderen uit ‘de villa’s’ op, maar ook telgen van gezinnen van ‘over het spoor’, waar de loterij minder vaak werd uitgekeerd. ‘Het onderwijs daar was best goed en vooruitstrevend. We kregen al vroeg Frans, moesten de zusters ook met “soeur” aanspreken.’

De school was streng. De nonnen ook, ondanks hun heilige goedheid. ‘Wat heb ik ze gehaat, de nonnen! De zusters die vanaf mijn vroegste jeugd bepaalden hoe ik me behoorde te gedragen. Stilzitten, niet praten, één vinger opsteken voor een vraag, twee voor de wc – en dat zo idioot lang dat ik het dan toch weer in mijn broek had gedaan.’¹¹

Elly was altijd bezig. ‘Ik tekende poppetjes op de randen van mijn boeken. Ik klufde ook het blauw geverfde randje van mijn bed af.’ Het gezin Nieman was rooms-katholiek. Maar de bemoeienis van meneer pastoor moest niet te gek worden. ‘Toen ik negen was, kreeg ik nog een zusje, het vijfde kind van mijn ouders. Daarna kwam hij op een keer vragen of er al weer eentje op komst was. Toen hebben mijn ouders hem het huis uitgezet.’

Televisie was er nog niet, tenminste niet bij hen. Lezen deden ze wel thuis. ‘De *Katholieke Illustratie*, maar mijn vader nam ook wel eens *De Lach* mee, dat was het blote blaadje van toen.’ Later werden Elly en Rikkert door dit magazine geïnterviewd.

‘Ik had vrij veel vriendinnetjes. Dat kwam ook doordat mijn vader die kruidenierszaak had. Dan kreeg je nog wel eens wat mee om te trakteren. De vriendinnetjes kwamen niet van de villa’s, het waren de soms wat minder vlotte meisjes, die wat achterbleven. Ik denk dat ik als kind al heel sociaal en hulpvaardig was. Maar ik was ook wel vaak alleen in mijn eigen wereldje. “Elly droomt te veel”, stond er dan soms in mijn rapport. Gepest ben ik eigenlijk niet. Ik trok wel veel op met kinderen die gepest werden. Toen al had ik een zekere hang naar de verschopten der aarde. Mijn ouders ook. Er at altijd wel iemand mee bij ons. Als er weer ergens een zielige Italiaan – dat waren toen de gastarbeiders – stond te verven, dan zat hij ’s avonds geheid bij ons aan tafel.’

Waxinelichtjes

Het gezin was warm, de kerk was dat ook, toen nog wel. Vader was serieuzer in het rooms-katholieke geloof dan moeder. ‘Hij vond ook dat je als mens moest lijden voor Christus. Hij sloeg zelfs spijkers door de zolen van zijn schoenen zodat het pijn deed.’ In een bundel columns komt Elly Zuiderveld een halve eeuw later vaak terug op de lijn tussen gezin en kerk, juist in haar kindertijd, toen het nog niet zo zwaar beladen was.

‘Ik was zeven en mijn twee zusjes nog kleiner toen we voor het eerst alleen naar de kerk mochten. Mijn vader moest liggen na een operatie aan zijn rug en mijn moeder had net een baby gekregen, vandaar. Die kerk was om de hoek, dus dat kon best.’ De twee zusjes lieten na de mis thuis zien wat ze in hun zakken hadden: handen vol muntjes. In plaats van het in de collectezak te gooien, hadden ze het eruit gehaald. Wat nu? ‘Terug naar de kerk natuurlijk! Alleen kwamen we wel langs de bakker en die had een kauwgomballenautomaat. We gooiden de muntjes erin en trokken totdat we een heleboel ballen hadden.’

De drie zusjes moesten terug naar de kerk om het goed te maken. Maar daar was niemand meer; er stond alleen een offerblok met een gleuf voor de muntjes en een rond gat voor het papiergeld. ‘Een voor een hebben we daar alle ballen die we nog overhadden in gegooid. En tot slot alle uitgekauwde ballen. We hadden het goedgemaakt.’¹²

Zuster Jucunda

Toen Elly twaalf was, ging ze naar de Rosa-mulo in Amsterdam. Een meisjesschool, alweer met nonnen als leraressen. ‘Maar andere nonnen. Ik geloof dat ze op de Mariaschool benedictijns waren, maar hier dominicaans. Ik heb in die eerste jaren vooral de liefde voor taal opgevat. Duits, daar had ik eigenlijk een hekel aan, maar door de lessen van zuster Jucunda vond ik het mooi. Ik kon al snel “Himmelhoch jauchzend, zum Tode betrübt” correct uitspreken. Ook Frans beviel me meteen heel goed. Zo muzikaal, zo elegant. Nederlands was leuk omdat we toneelstukken mochten opvoeren.’

Zuster Jucunda speelde een grote rol in Elly’s vorming. Als ze vijftig is noemt ze juist de directrice van de mulo als de persoon met wie ze nog wel eens zou willen praten. ‘Ze heeft me de liefde voor de taal geleerd en voor ik haar kon bedanken, is ze gestorven.’¹³

‘Ze moet een hoog opgeleide doctoranda zijn geweest en ze was ook wijs. Ik kon goed leren, maar bleef maar worstelen met mijn gedrag. Dat dualisme tussen mijn intelligentie en die stemmingswisselingen, die impulsiviteit, had ze goed door. Ze zei eens: “Elly, jij wordt later een heilige of een hoer.” Ik wist niet eens wat ze bedoelde. Ik denk iets als: jij bent zo van uitersten, er is geen middenweg bij jou. Ze was een soort

moeder voor mij, gaf structuur aan gaven die ik had. Als ik strafwerk kreeg, waren het geen regeltjes, maar moest ik een gedicht schrijven. Die werden door haar bewaard en gebruikt in de missen en de schoolkrant. Dat heeft me moed gegeven om verder te gaan met schrijven. Al mijn liedjes en boeken heb ik dus eigenlijk aan haar te danken. Toen ik van school ging gaf ze me voor het eerst een zoen. “Van jou ga ik nog horen”, zei ze. “Óf je wordt een zigeuner, óf een artiest.” Ze kan tevreden zijn: ik ben het allebei geworden.¹⁴

Uiteindelijk vond Elly de nonnenschool toch niet leuk. ‘Het was liefdevolle dwang. Ik had wel iets met Jezus, een gevoel van geborgenheid, maar de kerk en het formele verpestten dat altijd. We moesten godsdienstexamen doen, met een kapelaan erbij; dat ging helemaal niet over je geloof, maar over de catechismus. En als er dan een vrije vraag was, zo van “wat betekent het dat Jezus dichtbij is?”, dan zei ik: “Alsof ik in zijn armen lig”, en dan had ik het ook weer verbruid. Zij vatten dat seksueel op, terwijl ik daar nog helemaal niet aan toe was. Die tweespalt ging steeds verder. Als vroege puber wilde ik nog altijd zelf non worden, maar dat ging toen over. Ik kreeg steeds meer een hekel aan die vormelijkheid.’

18

Niet alleen Elly maar ook de Rooms-Katholieke Kerk veranderde. Het waren de dagen van paus Johannes XXIII en het Tweede Vaticaans Concilie. Vooral Elly’s vader was daar helemaal niet zo voor. ‘Opeens waren er moderne paters, die op school kwamen vertellen dat je het verhaal van Adam en Eva vooral symbolisch moest opvatten. Daar werd hij heel kwaad om. “Je moet dat niet geloven”, zei hij dan. Voor mij was dat verwarrend. Wie had er nou gelijk, de kerk, de pater, of mijn vader?’¹⁵

Zingen op tafel

‘Ik wilde iets op het podium doen. Of ik wilde heilig worden. In ieder geval wilde ik dicht bij God zijn. Non worden leek me de snelste weg. Maar bij de eerste zoen was dat over.’¹⁶ Die kwam laat. Jongens waren nog niet echt in zicht. ‘Mijn vriendinnetje en ik liepen lang achter. Toen andere meisjes al hip gekleed gingen met wit geverfde lippen, liep ik nog rond met twee staartjes en sokjes.’

De distributieradio – een kastje aan de muur – stond altijd aan. ‘Ik

zong al in de wieg voordat ik kon praten, zei mijn moeder. We zongen veel, ik en mijn zusjes. Op tafel, in de klas. Later mocht ik op een knapenkoor. Dat was wel voor roomse jongens, maar daar waren er niet genoeg van. Dus mocht ik meedoen.

Af en toe gingen we met ons gezin uit, naar Utrecht. We aten in een restaurant; daar zong een echte zangeres, met een glitterjurk en hoog opgestoken haar. Net een prinses.' Haar naam was Yvonne Henneco. Het was een Vlaamse revue-artieste. 'Ze kon jodelen, ze had hoge hakjes. Wij kregen dan iets lekkers. Ik dacht: dat wil ik ook.'¹⁷

Twee tragedies

Elly was een denker, een vlinder, een dromer. Maar ze was ook iemand die haast had, ongeduldig was, van stemming kon wisselen en impulsief kon handelen. Ze was geen vroegrijpe tiener. Met schroom praat ze over de twee tragedies die haar tienertijd een trieste rand meegaven. Een scherpe rand ook, die veel later nog deed bloeden. De tragedies zijn van verschillend soortelijk gewicht: de dood van een vriendin en dingen die niet hadden mogen gebeuren, door toedoen van een oom. Het is opvallend dat het eerste grotere wonden sloeg dan het tweede.

Dat met haar oom was bijna argeloos, spelenderwijs. Hij had een patatzaak en gaf frietjes weg aan kinderen die wat met hem deden. Het ging om meer kinderen en Elly maakte niet half mee wat andere meisjes overkwam. 'Het was niet leuk; maar ik was zijn kleine prinsesje enzo voort. Ik besepte wel dat het niet hoorde wat hij deed. Maar pas toen ik de verhalen van andere slachtoffers hoorde, realiseerde ik me dat wat ik had meegemaakt dus incest heette.

Het had een naam gekregen. De zwaarte ervan was een schok. Ik had de hele geschiedenis ervan verwerkt, was ervan genezen, maar opeens lag het er weer. Ik leed op dat moment niet zozeer onder het feit dat het gebeurd was, maar realiseerde me wel sterk waar mijn oom destijds voor aangehouden was.'¹⁸

Pas begin jaren negentig drong echt tot Elly door wat er gebeurd was. 'Ik had een liedje gemaakt over incest, "Rosa". Het staat op de cd *Koordanser* (1991). Ik schreef het nadat ik een brief had ontvangen met daar-

in een gedicht, “Papa’s meisje”. Die tekst was van Gerda, die er nu niet meer is. Ze las het voor in een programma van de EO waarin ze vertelde over haar ervaringen en haar strijd met de anorexia die daar mede het gevolg van was.¹⁹

Alles viel toen als een puzzel samen. Het was in dezelfde tijd waarin de NCRV ons voor het programma Water en Vuur vroeg een lied te schrijven over een van de tien geboden. Ik heb dat toen gecombineerd en koos het vijfde gebod: eer uw vader en uw moeder.²⁰

Dat lied, “Rosa”, met prachtige muziek van Ben Ketting, riep in de zalen waar we kwamen altijd zo veel reacties op dat het een last werd. Ik voerde het steeds sporadischer uit. We zijn er zelfs helemaal mee gestopt omdat we al die mensen die persoonlijk leed met zich meedroegen niet allemaal konden aanhoren, te woord staan of doorverwijzen, laat staan helpen.’

Rikkert: ‘Sommige vrouwen liepen zelfs de zaal uit en dan konden we er niet achteraan gaan om met ze te praten. Andere vrouwen waren boos of kwamen scheldend naar ons toe. “Waarom heb je dat nu allemaal bij ons losgemaakt, we hadden het verstoppt.” Terwijl Elly het juist zo teder en gevoelig in tekst had vormgegeven. Dan maak je dingen los, maar je kunt niet voldoende nazorg geven.’²¹

Elly: ‘Als ik met mijn teksten zulke dingen oproep, wil ik er ook bij mensen persoonlijk verantwoordelijkheid voor nemen. Dat kan niet in een zaal waar je optreedt.’²² Maar door dat nummer ging ik pas echt nadenken over gebeurtenissen die ik kennelijk had verdrongen, of waar ik klaar mee was, dacht ik.’

Lijdensweg

Toch waren de ervaringen met haar oom – die na de collectieve aangifte werd gearresteerd en berecht en gevangenisstraf kreeg – niet doorslaggevend voor haar problemen met geloof, kerk en God. De breuk met het geloof werd onafwendbaar toen haar beste vriendin dood werd gevonden. Dat moet eind 1962 zijn geweest.

Elly zweeg er decennia over. Het sterven van Nicolet komt in 2002 zijdelings ter sprake in ‘haar’ aflevering van de EO-serie *Catherine zoekt God*. Daarna praat ze er meer en openlijker over. In 2017 komt het ver-

haal terug in het lied ‘Maria van de ongehuwde moeders’, in *De Maria-monologen*.

‘We speelden als kind veel buiten, haasje-over, touwtje springen. Maar zij ging veel vroeger en vrijer met jongens om dan ik. Op haar vijftiende was ze zwanger van een vriendje. Maar ze durfde het aan niemand te vertellen. Ook haar ouders wisten het niet en ik evenmin. Alleen haar zusje en de pastoor. Aan hem had ze het gebiecht. Hij zei dat ze maar met die jongen moest trouwen. Maar ze kende hem niet, het was een “onenightstand”.

Wanhopig probeerde ze het ontluikende kind in haar buik kwijt te raken. Keihard over hobbels fietsen, zich van de trap laten vallen.²³ Maar dat lukte niet. Ze ging een korset dragen om haar zwangerschap te smoren voordat die zichtbaar zou worden. Uiteindelijk kreeg ze in de klas op school een hersenbloeding, omdat haar organen schade hadden opgelopen. Daar is ze aan overleden; het kind is er nog levend uitgekomen, was toen zeven maanden. Dat baby’tje is nu een grote sterke man.²⁴

Nicolet werd begraven vanuit de rooms-katholieke kerk. ‘Alles was in het zwart. Diezelfde pastoor zwaaide met zijn grote wijwaterkwast. “Heer, als het U behaagt, neem deze zondares tot U.” Het was heel somber allemaal, in de grond duwend. Ze was gewoon een naïef meisje! Iedereen in de kerk zat te huilen, ik niet. Mijn moeder stootte mij aan en zei: “Waarom huil je niet, vind je het dan niet erg?” Maar ik was gewoon te kwaad om te huilen. Ik dacht: als dat de manier is waarop de kerk met zo’n lijdensweg omgaat, dan hoeft het van mij allemaal niet meer. Als God haar niet wil, wil ik God niet meer. Ik was echt ontzettend boos op God; ik heb mijn vuisten gebald en schreeuwde het uit: “Ik geloof niet meer in U!” Dat is eigenlijk gek, want daarmee zeg je dus dat Hij wel bestaat. Ik was een heel gelovig meisje.²⁵

Daarmee gooide ik alles weg, jammer eigenlijk. Ik knapte af door de kerk, maar dacht ook dat Jezus mij niet meer moest. Ik gleeed af. Als er een hemel was, zou ik daar niet komen. Daar had ik me al een beetje mee verzoend.²⁶ Ik dacht: nou, ik kom toch in de hel, dan kan ik net zo goed maar helemaal alles doen wat God verbiedt.²⁷

Elly wendde zich in vrij korte tijd af van God. Zestien was ze. ‘Ik zette een isgelijkteken tussen de clerus en God. Dat maakte de breuk absoluut

en zo bleef ik dat ook jaren volhouden. Achteraf denk je dan: waarom maakte ik geen onderscheid tussen God, die onvoorwaardelijk liefheeft, en de mensen, die daar allerlei haken en ogen aan maken?

Maar dat kon ik toen niet, wég met die hele rataplan! Ik werd helemaal allergisch voor al die katholieke dingen. En toch ... al die tijd voelde ik wel dat Jezus er was. Ik kon zijn figuur alleen niet plaatsen in alles wat ik was gaan afwijzen. Ik leefde zonder, drukte het weg als het zich voordeed.’

Ze merkte dat toen ze Rikkert ontmoette. ‘Een van de eerste vragen die ik hem stelde, was: “Geloof jij in God?” Rikkert zei: “Neuhh.” Ik voelde me toen opgelucht. Daar zouden we in ieder geval niets meer mee te maken hebben! En toch, het deed me ook zeer, dat antwoord. Zo’n vaag, knagend gevoel.’

Volwassen gemaakt

Voor Elly gingen zingen en de pijn van het volwassen worden – volwassen gemaakt worden – samen. Voor een tientje kocht Elly de gitaar van haar nichtje. Ze leerde er zichzelf op spelen. ‘Dat ging heel snel; binnen een week kon ik al van alles.’ Aan liedjes geen gebrek; ze schreef ze ook zelf. Invallen, versjes, fantasieën: het werden allemaal gezongen verhalen.

In het laatste schooljaar verhuisde het gezin Nieman naar de wijk Bovenkerk in Amstelveen. Elly belandde op de eveneens rooms-katholieke Maria Goretti-school en maakte daar de mulo af. Bij de diploma-uitreiking bleek ze de beste van de klas te zijn.²⁸ Desondanks vond ze haar laatste school niet fijn. ‘Er waren wel geen nonnen, maar wel strenge leraren. Ik vond het een vervelende periode.’

Muziek werd steeds belangrijker. ‘Waar luisterde je in die tijd naar? Naar Cliff Richard. Naar Elvis Presley minder, want je kon niet voor beiden tegelijk zijn, net zoals later niet voor de Beatles én de Rolling Stones. De meisjes met wit geverfde lippen waren voor Elvis en de wat truttiger types waren voor Cliff. Ik hoorde bij de laatste soort. Ik wist ook niet beter.’²⁹

Ik wou naar de toneelschool. Mijn vader ging eens kijken, zag allerlei

meiden met groen geverfde nagels en besloot toen dat ik niet mocht. Dat was ook wel begrijpelijk, ze hadden al zoveel geïnvesteerd in mij.’

Je eigen wil doorzetten was er nog niet bij medio jaren vijftig. ‘Op een dag zei mijn vader: “Ik heb een baantje voor je geregeld op het belastingkantoor.” Dat was ongeveer het ergste dat je je kon voorstellen, maar ik begon er wel aan.’

Elly was geen rekenwonder en haar interesse lag duidelijk niet bij cijfers. ‘Het werden al heel gauw poppetjes die voor mijn ogen dansten. Vreselijk. Ze zijn nu nog bezig met het verbeteren van mijn fouten. Ik kreeg het op m’n zenuwen van die telmachines. We mochten niet eerder naar huis voordat alles klopte. Maar de mensen die er werkten, waren wel leuk.’

Zoenen is lekker

Toen was er die eerste jongen in haar leven. Een jongen uit het dorp. ‘Hij leek op Johnny Lion, die later dat liedje zong over “Sophietje”. En hij had een gitaar – zijn vader gaf les – en zong liedjes, waarbij wij helemaal wegsmolten. Dat was wel Elvis, bedacht ik pas jaren later.

Ik had een tand gebroken met slagbal en zag er voor mijn gevoel heel lelijk uit. Juist toen koos hij mij. Ik wist niet dat zoenen zo lekker was. Op de film in de bioscoop kon je dat nooit goed zien. Ik dacht dat het alleen van “mwwahh” was, maar het bleek veel opwindender.’

Fred heette hij. Hij had een Puch en schreef een liedje voor Elly. Voor haar alleen! Dus moest Elly ook een liedje voor hem schrijven.³⁰ In het Engels, dat hoorde in die tijd. ‘The First One’. Ze had het snel af, maar de verkering was nog sneller uit. Van het liedjes schrijven kwam ze nooit meer af.

Met Truus op tv

‘Ik schreef daarvoor alleen in het Nederlands, liedjes, gedichtjes. Maar toen even in het Engels. Ik ging op gitaarles en ontmoette daar een meisje, Truus Schijf. Zij werd mijn vriendin. We speelden vaak samen, ik leerde haar mijn Engelse liedjes en zij bracht mij in contact met het Franse chanson: Brassens, Brel, maar vooral Anne Sylvestre. Daardoor ging er een hele wereld voor mij open. Ze zong met een volle, warme

stem. Die paste goed bij die chansons. Ik vertaalde ook liedjes van haar. Al vrij vlot gingen we optreden. Eerst thuis, toen achter de coulissen en tussen de schuifdeuren en vervolgens in zaaltjes. We zongen alles door elkaar. Nederlands, Frans, Engels, eigen werk en bestaande hitjes.’

Truus en Elly noemden zich de Crazy Girls. ‘We zongen in twee stip-peltjesjurkjes – die had de moeder van Truus voor ons genaaid – met twee gitaren en kinderstemmetjes: “I’m just a crazy girl, oh, oh, oh, crazy girl. People in this crazy world say: I have a crazy girl, cre-eh-eh-zy girl.” We hadden best veel succes.

Al heel snel belandden we in een televisieprogramma van de KRO. Dat was heel serieus, met ook nog een woordje van een bisschop. Wij deden ons “Crazy Girl”-liedje, buiten, ergens in de winter van 1963. We moesten van die dikke Noorse truien aan en zongen het bij een viskraam. Ze filmde eerst een jongen die een haring in zijn keel liet glijden en ons daarna wou zoenen. En wij weerden hem dan af met kokette handgebaartjes.’

24

Truus Schijf vond het programma een domper: ‘Volgens mij speelden we maar een minuutje als achtergrond voor iets anders. Het was de prijs voor een gewonnen talentenjacht. Ik denk dat we als duo een jaar hebben opgetreden. We speelden een keer voor bijna duizend man in een feesttent in Zevenhoven. Daar traden toen ook het Cocktail Trio en Ria Valk op, in die tijd echte sterren. Maar tegen het einde was iedereen dronken, dat was helemaal niets voor mij.’

Truus: ‘Wat ik nooit begrepen heb, is Elly’s keuze voor zo’n radicaal en persoonlijk geloof. We waren juist beiden bezig de kerk definitief achter ons te laten. We hadden daar ook gesprekken over en schreven elkaar zelfs brieven over wat ons bezighield.’

‘Truus wilde niet bekend worden. Ik juist heel erg graag’, zegt Elly. Zij ging dan ook door en zong bij gezelschappen, in musicals als *The Sound of Music*, met een toen nog piepjonge Jos Brink, en wat niet al; als het maar geen belastingkantoor was.

R&B

Begin jaren zestig solliciteerde Elly eens officieel bij de toen nog onbekende gitarist Jan Akkerman. ‘In een advertentie stond: “R&B-band zoekt zangeres”. Ik dacht: wat zou dat R&B betekenen? Ik ging op gesprek bij Jan Akkerman. Hij vroeg me: “Welke stijl zing je?” Ik antwoordde: “Eh ... Rock & Beat natuurlijk.” “Nou meissie,” zei hij toen, “ga jij maar weer lekker op je gitaartje spelen.”³¹

Jaren later kwam ik hem tegen op een feestje. Hij wist het nog precies: “Ja, zo’n raar meisje met een gitaar.” Hij zei dat hij het indertijd heel positief bedoelde, als een vaderlijke raad. Zo van: jij moet helemaal niet in een band, jij moet solo liedjes gaan zingen.’

In 1964 kwam Elly terecht bij Dans- en showorkest De Aviola’s. ‘Dat was een combo plus: vijf, zes mannen met nette pakjes aan en een zangeres. Het was hard werken, hoor. Op een avond zong je 48 liedjes achter elkaar. Als je klaar was, begon het gewoon weer helemaal opnieuw. We deden van alles. Ik zong meezingers, Beatle-liedjes, filmtunes, evergreens.’

En dat allemaal in glitterjurkjes, op hoge hakken en kapsels opgetuft. ‘Je leert een hoop. Uithoudingsvermogen, je lied zingen door alles heen. Want het was gewoon een zaal met mensen die aten, kletsten en dansten. Niemand kwam echt om te luisteren of voor de muziek.’

Een wild nachtleven was er niet bij. ‘Meestal werd ik netjes naar huis gebracht door een van de bandleiden of de manager.’ Er was wel een vriendje in die tijd: ‘Ik vond het zo zielig om het uit te maken, dus ik ben nog een tijd aan hem blijven plakken. Toen de jongen in kwestie eisen begon te stellen – in de trant van: je moet voor mij of de muziek en het zingen kiezen – was het snel voorbij. De muziek natuurlijk!’

Elly deed in die tijd ook aan cabaret. ‘Dat was met jongens van de pedagogische academie. Een beetje Chevalier en Adamo, met hoedjes en danspasjes en zo. Daar kwam het liedje ‘Padvindster’ uit, van Guus de Bakker.’ Drie jaar later stond het komische en vooral lange verhaal van de slissende akela op haar eerste plaat, *Elly Nieman*.